

28. Горобець О. Чи з'явиться портрет академіка Михайла Швайки на українських грошах? / О. Горобець // Постскриптим плюс: всеукраїнська щотижнева газета. – № 1 лютий, 2007.

29. Швайка М. А. Экономические методы ускорения воспроизводственных процессов. Институт экономики АН УССР. К.: 1979, с. 27-49.

30. Ковтун С. Історія Народного Руху України / С. Ковтун. – К.: Факт, 199. – С. 128–129.

31. Падалка С.С. Проблеми вітчизняної економіки та політичної практики НРУ. Народний Рух України: історія, ідеологія та політична еволюція (1989-2009): матеріали круглого столу, присвяченого 20-

річчю створення НРУ за перебудову; (20 вересня 2009). – НАН України; Інститут історії. – К., 2010.

32. Швайка М.А. Банківська система України: проблеми становлення і удосконалення / М.А. Швайка. – К.: Видавництво Київського міжнародного університету, 2010. – 760 с.

33. Weekly UA. – 04. – 10.06.2009. – С. 17.

34. Georg W. Kolodko. Russia Should Put its People First // New York Times, July 7, 1998.

35. Швайка М.А. Соціально-економічні проблеми європейського шляху розвитку України / М.А. Швайка // Україна в умовах європейської інтеграції та глобалізації світу [за ред. О.А. Чумаченко]. – К.: КиМУ, 2013. – С. 243–344.

В. І. Ляшенко
м. Донецьк

МІФИ ПРО ЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ВПК ВІД РОСІЙСЬКОГО. ЧАСТИНА 1.

Тест для русских патриотов.

- *Где Янукович? - В России.*

- *Где бывший министр МВД Украины? - В России.*

- *Где бывший Глава СБУ? - В России.*

- *Где бывший министр обороны Украины? - В России.*

- *Где бывший министр юстиции Украины - Лукаш? - В России.*

- *Кто их инструкторовал? - Россия.*

- *Кто оккупировал Крым? - Россия.*

- *Кто проводил циничный брехливый "референдум" в Крыму? - Россия.*

- *Кто держит 100-тысячную группировку войск на наших границах? - Россия.*

- *Кто вмешивается в наши внутренние дела, указывая, какое государственное устройство у нас должно быть, какая конституция, какой язык и т.п.? - Россия.*

- *А кто во всем виноват? - Америка!*

http://censor.net.ua/news/284953/yanukovich_podal_golos_iz_rostovanadonu_potreboval_vyvesti_ukrainskie_voyiska_iz_ukrainy

Останніми роками Україна стабільно входила в десятку найбільших світових експортерів озброєнь, разом з Італією і Ізраїлем замикаючи цей список. За інформацією Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем світу (Stockholm International Peace Research Institute - SIPRI), в 2013 р. країна зайняла 9-е місце в рейтингу експортерів зброї, продавши його на \$1, 334 млрд. Це складає приблизно 2% світового ринку озброєнь, на якому домінують США (30%) і Росія (26%); далі слідує Німеччина (7%), Франція (6%) і КНР (5%). Провідні імпортери озброєнь – Індія (12%), Китай (6%), Пакистан і Південна Корея (по 5%), Сінгапур (4%), країни Перської затоки в сукупності - 7% [1].

У загальному обсязі закупівель, які роблять в нашій країні інші держави, традиційно чималу долю складає стара зброя, що дісталася нам від СРСР. Як відомо, на момент розпаду Союзу на території України розташовувалося військово-угрупкування, що налічує близько 1 млн чоловік, на озброєнні якої перебувало 9 тис. танків, 11 тис. бронемашин, 18 тис. артилерійських установок, близько 4 тис. літаків і вертольотів, не рахуючи 176 міжконтинентальних балістичних ракет з боеголовками і 2883 одиниць оперативно-тактичних і тактичних ядерних зарядів. Ще більше вражаючими були стратегічні запаси армійських

складів, розраховані на мобілізацію (у разі нападу на СРСР) 10 млн чоловік. За деякими даними, на них зберігалася військового майна приблизно на \$90 млрд. Згодом велику частину цієї військової техніки і озброєнь, придатних для подальшої експлуатації, продали за рубіж, а неліквіди пустили на металобрухт.

Проте і сьогоднішні можливості деяких підприємств ВПК не слід недооцінювати. Тільки харківське ДП «Завод ім. Малышева» за роки незалежності принесло країні біля \$1,5 млрд. У 1996-1999 рр. харків'яни поставили Пакистану 320 танків Т-80УД на \$650 млн. В 2009-му за допомогою США був укладений контракт на постачання іракській армії 420 БТР– 4 різні призначення (командирські, лінійні, штабні, медичні і ремонтно-евакуаційні) на \$457 млн. Правда, постачання першої партії йшло із затримкою, а закінчилося поверненням виробникам декількох машин через дефекти і штрафними санкціями на \$3 млн. Але в 2011-2012 рр. були укладені два великі контракти з Таїландом: один – на постачання 121 БТР-3Е1 більш ніж на \$140 млн; інший – на 49 танків «Оплот» вартістю \$250 млн. Не самою останньою подією у світовому авіабудуванні стало кілька років тому рішення ВПС Індії модернізувати в нашій краї-

ні 105 військово-транспортних літаків Ан-32, поставлених ще за часів СРСР [1].

Контракт загальною вартістю \$400 млн за участю розробника літака – київського ОКБ ім. Атонова – і авіаремонтного «Заводу 410 цивільної авіації» був підписаний в червні 2009 р. і реалізується досі. Інформації про якісь накладки або про бажання індійської сторони його розірвати не поступало. Тобто замовники залишилися задоволені можливостями нашого авіа-прома. Крім того, ще 6 нових військово-транспортних Ан-32 закупив в нашій країні Ірак. Чималий куш отримала від індійських військових в 2012-2013 рр. і київська державна акціонерна холдингова компанія (ДАХК) «Артем» – єдиний на території СНД виробник керованих ракет середньої дальності класу «повітря-повітря», якими оснащуються усі типи літаків – МіГ-29, Су-27, Су-30 – російського виробництва. Поставивши замовникові ракети Р-27 на загальну суму \$250 млн ДАХК, таким чином перенасатила арсенал індійських ВПС, що складається в основному з радянських і російських винищувачів і багатоцільових літаків. Цей контракт за відсутності замовлень від вітчизняних ВПС забезпечив компанію роботою на два роки.

Концерну «Оборонпром», до складу якого входять більше 120 підприємств різної спеціалізації. У тому числі: три десятки підприємств бронетанкової техніки, спецтехніки і артилерії, стільки ж – радіолокації і радіозв'язку, 26 авіабудівних і авіаремонтних, 13-судостроєння і ремонту (половина з них – в Криму), 22 – високоточного озброєння і боєприпасів (переважно в Донецькій, Луганській і Харківській областях). Стабільні заробітки приносять ремонт іноземних літаків на українських авіаремзаводах, станції радіолокації запорізького казенного підприємства «Іскра», РЛС, системи управління стрільбою, розвідки і протидії, що випускаються київським НДІ «Квант», протитанкові ракети і системи наведення, вироблювані КБ «Промінь» (Київ), продукція і послуги інших підприємств.

Надамо знову слово «п'ятій колонні». «Дещо корисне для своєї космічної промисловості російські покупці виявили б і в структурі Державного космічного агентства України (ГКАУ), що об'єднує більше двох десятків підприємств і інститутів. Окрім конструкторів і виробників ракетно-космічної техніки – КБ «Південне» і ВО «Південмаш», – для них напевно представляють інтерес харківські «Хартрон-Аркус» (системи управління для ракет «Зеніт» і «Протон») і НДІ радіотехнічних вимірів (учасник програми створення глобальної навігаційної супутникової системи ГЛОНАСС), Павлоградський хімічний завод (виробник ракетного палива і боєприпасів) та ін. Російські бізнесмени, що влаштувалися в нашій країні, вже частково контролюють діяльність деяких стратегічних підприємств, що стали акціонерними товариствами. Далі за усіх пішов уродженець Запоріжжя – Костянтин Григоришин, що має важелі впливу на харківський «Турбоатом».

Окремі російські структури безпосередньо володіють цікавими активами в Україні. Так, ВАТ «Атоменергомаш», що входить в структуру «Росатома», контролює виробника литва і поковок для вищезгаданого «Турбоатома» – завод у Краматорську – «Енергомашспецсталь». Російське ВАТ «Корпорація ВСМПО-Авісма» – найбільший світовий виробник

напівфабрикатів і титанових виробів – придбало на колишньому Нікопольському Південнотрубному заводі потужності з виготовлення титанових труб, що поставляються, зокрема, для російських атомних підводних човнів. Звичайно, далеко не усі підприємства українського ВПК цікаві росіянам, а до певних позицій з їх боку нам слід було б підходити з великим побоюванням. Продаж інвесторові з РФ, наприклад, харківського «Заводу ім. Малышева», швидше за все, призвів б до остаточного розорення цього підприємства до великого задоволення російського виробника танків і бронетехніки – «Уралвагонзаводу» (Нижній Тагіл Свердловської обл.). Ці два підприємства регулярно стикаються на міжнародних тендерах. І, як бачимо, Пакистан, Таїланд, Єгипет і деякі інші країни віддають перевагу українській продукції.

Куди кращі перспективи чекали б у разі переходу у власність РФ миколаївські Чорноморський суднобудівельний завод (який в СРСР був єдиним підприємством, що мав можливості будівництва ударних авіаносних кораблів завдовжки понад 300 м) або Суднобудівельний завод ім. 61 комунара. Якщо раніше Москва збиралася перенести центр суднобудування на Далекий Схід, створивши там найбільші верфі, то зараз цей проект, як стверджують галузеві експерти, визнаний нерентабельним. Окрім чималих капітальних витрат, потрібно було б притягнути у Владівосток кваліфікований персонал разом з членами сімей, виплатити їм підйомні, забезпечити їх комфортабельним житлом і високою, за російськими мірками, зарплатою. Будівництво великогабаритних судів в Миколаєві обійшлося б росіянам значно дешевше. А інші підприємства без постачань комплектуючих і без російського ринку збуту дуже скоро виявляться банкрутами. Особливо велика залежність в космічній і авіаційній галузях, де українські підприємства досі входять у виробничі ланцюжки, що охоплюють десятки і навіть сотні підприємств з колишніх радянських республік. Це стосується як виробництва окремих агрегатів, так і складання готових виробів» [2].

«Україна в повному обсязі припиняє співпрацю з Російською Федерацією в оборонній сфері. Відповідне розпорядження дав Петро Порошенко під час засідання Ради національної безпеки і оборони 16 червня 2014 р. Як повідомив перший заступник прем'єр-міністра України Віталій Ярема, з цього дня було припинено будь-яку співпрацю, у сфері військово-промислового комплексу. Російські чиновники запевняють, що до цього були готові. Так, віцепрем'єр РФ Дмитро Рогозін заявив, що Мінпромторг за дорученням російського президента Володимира Путіна ще 10 червня 2014 р. підготував план повного заміщення імпорту української військової продукції. І додав, що план «є результатом скрупульозної роботи фахівців»: де, що, за який час і які кошти віднайти і хто конкретно відповідальний» [4].

Такі заяви, як завжди, дуже бадьорі, з урахуванням того, що про необхідність знизити імпортозалежність російського оборонпрому велася мова давно, але процес потребує серйозних витрат і часу. Навіть там, де «підготовчі роботи» вже велися, Росія все ще далека від повного заміщення. Так, було запущено виробництво двигунів до гелікоптерів ВК-2500. Але відповідна програма передбачає виготовлення 300-320 двигунів на рік, а поки що вдалося досягти темпів у кілька разів нижче, і навіть за найоптимістичнішими

прогнозами вийти на них раніше, ніж через рік, не вдасться. Власне, авіаційні двигуни, які Росія купує в запорізького підприємства «Мотор-Січ», – одне з її найбільш вразливих місць у плані військової співпраці з Україною. Лише цього року передбачалось постачання близько 400 двигунів. Але чи буде завдано удару тут, залишається під питанням. По-перше, завод перебуває у приватній власності. А по-друге, двигуни, які виробляє «Мотор-Січ», належать до продукції подвійного призначення. І раніше, коли в.о. президента України Олександр Турчинов підписав указ про припинення співпраці з Росією у військовій сфері, постачати туди продукцію, яка може використовуватися і з військовою, і з цивільною метою, не заборонили.

Навпаки, ВПК Росії в стратегічному контексті дуже сильно залежить від ВПК України. У російському уряді усвідомлюють залежність від українських постачальників. Колись вже було підраховано, що на зосередження у Росії більш ніж 80% потужностей ВПК колишнього СРСР без кооперації з Україною та іншими державами СНД можна виготовляти лише 17% існуючої номенклатури виробів військового призначення. А 20 березня глава комітету Ради Федерації з оборони й безпеки Віктор Озеров заявив, що Росія не має наміру розривати наявні зв'язки з Україною, пославшись на вказівку президента Володимира Путіна продовжувати взаємодію з українськими партнерами у військово-технічній сфері.

У 1991 році Україна успадкувала третій у світі за розміром ядерний потенціал. Зокрема, 46 ракет SS-24 шахтного базування з 460 ядерними зарядами, 130 SS-19 із 780 зарядами, разом 1240 бойових частин. Зважаючи на параметри цих ракет-носіїв, вони становили загрозу США, але навряд чи могли слугувати захистом від Росії. Додатково наша держава успадкувала 19 стратегічних бомбардувальників Ту-160 та близько 600 ядерних крилатих ракет авіаційного базування. Весь ядерний арсенал нашої країни становив близько 5 тис. зарядів. Для порівняння: нинішній повний ядерний арсенал Росії – приблизно 14 тис. зарядів, із них 1,5–1,6 тис. стратегічні. Цей арсенал керувався кнопкою, що була в Москві. Ні тоді, ні тепер Україна не мала виробництва зі збагачення урану до рівня ядерного палива й далі, до збройового. Для створення такої системи були потрібні великі гроші – близько \$3 млрд, за сучасними цінами – щонайменше \$10 млрд. Саме створення національної системи управління ядерною зброєю й було тим, чого не вистачало Україні, щоб стати повноцінною ядерною державою ще в 1992-му.

«Росіяни почали активно працювати через своїх агентів впливу на кшталт Дмитра Табачника всередині країни задля того, щоб Україна якомога швидше й об'ємніше здала всю ракетну галузь, – розповів виданню «Тиждень» на умовах анонімності високопосадовець зі Служби зовнішньої розвідки, що тоді був дотичним до ядерної тематики. – Справа була й у тому, що ми головні конкуренти на міжнародному ринку озброєнь та ракетно-космічних технологій. На тлі дружніх розмов велася дуже серйозна робота з підризу обороноспроможності країни та неможливості залишення ядерного статусу. Використовувалося все: і підготовані політики, особливо лівого спектра, і підкуп офіцерів та експертів, і економічний тиск» [5].

Український та російський військово-промислові комплекси (ВПК) працювали тоді, зрозуміло, як єдиний механізм. Саме це й були горезвісні «нерозривні економічні зв'язки братніх народів», про які так полюбили говорити в Москві. Позаяк із 1 січня 1992 року всі контракти по ВПК Кремль розірвав, в Україні почався економічний колапс. Зокрема, ракетно-космічна промисловість, у якій працювало понад 200 тис. людей, залишилася без замовлень. Близько половини електроенергії в Україні виробляли АЕС, ядерне паливо для яких Україна отримувала з Росії, платити за котре не мала змоги. Саме за всіх цих умов країна зіткнулася з погодженою позицією США, Великої Британії та Росії, що вимагали від України відмовитися від ядерної зброї та ракетних технологій, натомість пропонуючи допомогу з виходу із кризи. Зрештою керівництво країни таки зробило це, але дістало нібито гарантії безпеки, пакет допомоги, поставки ядерного палива для АЕС в обмін на передані бойові частини та доступ до комерційних ринків для вітчизняних ракет.

На той момент здавалося, що Україна виграла час, урятувавши ракетно-космічну промисловість від загибелі, а економіку – від колапсу. Понад те, вдалося зберегти чверть тонни збройового урану, якої вистачило б не на один десяток ядерних зарядів у разі потреби. Однак за майже 20 років жоден із президентів та урядів так і не взявся за вирішення питання стратегічної безпеки країни. А в 2010-му Віктор Янукович «здав» Сполученим Штатам український збройовий уран, виконуючи попередні домовленості американців із Віктором Ющенком, в обмін на фінансування створення центру нейтронних досліджень у Харківському фізико-технічному інституті. За інформацією деяких джерел [5], більша частина цих грошей уже розкрадена.

Ядерні сили складаються з ракет наземного, морського й авіаційного базування. Перші поділяються на малої дальності (тактичні, до 500 км), середньої (від 1000 до 5000 км) і великої (від 5000 км). Згідно з угодою 1987 року між СРСР та США про ліквідацію ракет середньої та малої дальності (РСМД) ракети середньої дальності заборонені. Україна приєдналася до всієї угоди ще в 1990-х. Ядерні ракети програмуються на ураження певного набору цілей в районі їх базування. Усі пускові установки пов'язані в єдину систему управління ядерними силами, яка й дає команду на пуск. Ракети великої дальності зазвичай називають стратегічними, бо метою їх використання є ураження стратегічного потенціалу противника: знищення міст, військових баз тощо. Вони, як правило, несуть кілька бойових частин, кожна з яких здатна самостійно маневрувати, обманювати засоби протиракетної оборони, доставляти ядерний заряд до цілі з точністю до кількох десятків метрів. Дальність польоту стратегічних ракет обмежується «знизу» саме вимогами угоди про РСМД, хоча в принципі можливо запрограмувати систему їх управління так, що вони обиратимуть траєкторію з ураженням цілі в «забороненій» зоні. Росія вже експериментує з пуском стратегічних ракет на 2500 км, що приблизно дорівнює відстані від російської ракетної бази у Верхній Салді (Урал) до Львова чи Одеси.

Ядерна зброя є зброєю універсального знищення. У цьому її сила й слабкість водночас. Тобто коли супротивник просувається поступово, шматочок за

шматочком, як Росія в Україні зараз, ядерна зброя його зупинити не може. Її використання є незворотним рішенням про вбивство й самогубство одноментно. Натомість у локальній війні така альтернатива завжди є. Погляньмо на російську агресію проти України в умовах, якби ми мали стратегічну ядерну зброю. РФ захопила Луганськ або Херсон. Натискаємо кнопку взаємного знищення включно з Києвом, Дніпропетровськом, Львовом і Харковом? Звичайно, ні. Тому стратегічні ядерні сили не придатні для війни локальної, у яку зараз втягнута Україна.

Чи допоможе Україні тактична ядерна зброя? Її наявність більш-менш зрівнює шанси малої і великої армій, але є ще багато нюансів. Спочатку Україні потрібно буде вийти зі згаданої угоди РСМД. Світова спільнота навіть може сприйняти сам по собі дипломатичний крок. А ось на спроби відновлення ядерного статусу реакція буде гарантовано дуже жорстка. Зараз Україну підтримує весь світ, а натомість вона одразу дістане статус КНДР або Іраку часів Саддама Гусейна. Ніхто й пальцем не поворухне, щоб захистити нашу країну від вторгнення Росії, яке негайно відбудеться після того, як стане відомо, що ми відновлюємо ядерний статус. Можна забути про євроінтеграцію та співпрацю з НАТО.

Технологічно для повернення до тактичної ядерної зброї потрібно створювати нову ракету-носію з дальністю не менше ніж 500 км, що дорівнює відстані від Чернігова до Москви, відповідну систему контролю, систему створення збройового урану. На реалізацію такої програми потрібно три – п'ять років при багатомільярдному в доларовому еквіваленті фінансуванні. Що стосується потрібних для цього коштів, то нещодавно экс-міністр охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки на початку середини 1990-х Юрій Костенко заявив: «Для того щоб створити систему напрацювання високозбагаченого урану і плутонію, є діюча ядерна енергетика, але для вилучення та подальшої обробки цих елементів необхідне новітнє виробництво. Для такого будівництва потрібно від \$50 до \$100 млрд» [5]. Без урахування витрат на виробництво ракет, створення відповідних військових підрозділів.

Головним же ударом стануть невідворотні економічні санкції Заходу. Якщо Україна все ж таки буде здатна все це подолати, то постає питання: навіщо нам ядерна зброя, коли ми можемо втримати Росію й без неї? Багато експертів вважають, що виходити з режиму нерозповсюдження, витрачаючи багато мільярдів доларів на зброю, яка навряд чи колись стане у пригоді, та гарантовано потрапляючи в міжнародну ізоляцію, нерационально.

Натомість є цілком легальна альтернатива – створення високоточної ракетної системи середньої або малої дальності, що використовуватиме новітні неядерні бойові частини. Зокрема, так звані термобаричні (вакуумні) боеприпаси. Їх потужність близька до міні-ядерної бомби, але вони не порушують чинних міжнародних угод і не потребують створення цілої індустрії на кшталт збагачення урану до збройового рівня та виробництва плутонію. Наприклад, наявні російські важкі вакуумні боеприпаси мають потужність близько 44 т TNT (тринітротолуолу). Така зброя не спроможна відправити нападника назад у кам'яний вік чи перетворити когось на «ядерний попіл», але є достатньо серйозним засобом захисту, щоб

зробити беззмістовною і дуже небезпечною для нападника будь-яку агресію проти нас. Україна має скористатися своїм науково-технічним і військовим потенціалом, якого вже зараз достатньо для створення таких новітніх оборонних систем.

Звичайно, варто максимізувати співпрацю з НАТО з можливістю якомога швидшого приєднання до нього. Це дасть змогу розширити ядерну парасольку Північноатлантичного Альянсу на Україну, тим більше що Будапештський меморандум є важливим аргументом у тому, щоб обійти всі складнощі на цьому шляху. Однак варто розуміти, що в умовах дедалі більшої нестабільності у світі внаслідок дій Росії Україні все одно варто поєднувати євроатлантичну інтеграцію зі створенням власної високоточної зброї. Це дасть змогу залишитися в рамках міжнародних угод, але убезпечить від будь-яких несподіванок на східному та південному кордонах.

На самому початку грудня 2013 року «бліц-огляд» ключових об'єктів української «оборонки» вчинив головний наглядач російського ВПК, віцепрем'єр уряду РФ Дмитрій Рогозін. Зокрема, особливий інтерес у цього чиновника викликали підприємства, пов'язані з ракетно-космічною сферою, – дніпропетровські Державне підприємство (ДП) «Південний машинобудівний завод» ім. А.М. Макарова («Південмаш») і ДП «Конструкторське бюро «Південне» ім. М.К. Янгеля». На «Південмаші» російська делегація цікавило складальне виробництво ракетно-космічної техніки.

Проте, як написав на своїй сторінці у Facebook керівник Центру військово-політичних досліджень Дмитро Тимчук, окремі підприємства українського ОПК продовжують постачання продукції військового призначення до Росії. За оперативними даними групи «Інформаційний Опір», на користь російських замовників київський завод «Арсенал» продовжує виробляти голівки самонаведення «Маяк» до керованих ракет класу «повітря-повітря» Р-73, які потім постачаються в РФ. Цими ракетами, пише Тимчук, «оснащуються як бойові літаки, дуже поширені у ВПС Росії (МіГ-29, МіГ-31, Су-24, Су-27), так і новітні (МіГ-35, Су-35С), а також перспективні (ПАК ФА) зразки, що розробляються» [6].

Рогозін не обійшов увагою і українське суднобудування – миколаївські «Чорноморський суднобудівельний завод» (будівництво великих кораблів) і ДП «Науково-виробничий комплекс газотурбінобудування «Зоря» – «Машпроект» (силові установки для бойових кораблів). Не таємниця, що більшою мірою ті ж таки двигуни «Мотор Січ» потрібні саме для бойових гелікоптерів, тому інспекції Рогозіна піддалися і запорізькі авіа моторні концерни – КБ «Івченко-прогрес» і «Мотор Січ» і перлина українського авіабудування – київське ДП «Антонов». Там пан Рогозін обговорив проблему кооперації у виробництві літаків Ан-148/Ан-158 і графік спільних робіт за програмою військово-транспортного літака Ан-70, підняв і питання про відновлення серійного виробництва Ан-124-100 «Руслан».

Результати «інспекції» їм було озвучено на радіостанції «Ехо Москви»: «Ось в Миколаєві верфі «61 Комунар», Чорноморський суднобудівельний завод – вони стоять просто мертві, покинуті. Як у фільмі «Сталкер» Тарковського. Якщо узяти авіапром – він теж нікому не потрібний». А врятувати український

ВПК може, зрозуміло, тільки Росія: «Це для них питання виживання, у них інших шансів немає. Альтернативи немає. Те, що ми пропонуємо, не має альтернативи. Це не питання компромісу, це питання виживання України» [1]. Але як тільки Україна піде назустріч Росії, «це усе буде завантажено замовленнями», оскільки «саме зараз якраз ми можемо завантажити українські підприємства нашими загальними замовленнями». Трохи раніше звучали натяки на те, що Росія може розмістити на підприємствах ВПК України до 10 відсотків свого держоборонзамовлення: зараз Міністерство оборони РФ зобов'язали робити закупівлі за низькими цінами, а не по тих фантастичних, які нині ломить їх російський виробник, - ось, мовляв, можемо те ж саме закуповувати у української оборонки. Деякі експерти підрахували, що українська доля російського держоборонзамовлення і зовсім може досягти аж 40 відсотків - все одно, мовляв, потужності на Україні простоюють.

При цьому очікувалося, що чимала частина кредиту на 15 мільярдів доларів, виділеного Москвою у кінці 2013 року для Києва, повинна була піти, окрім іншого, і на підтримку української оборонки, можливо, навіть лівова його частка. Не випадковим було і вкидання серії матеріалів в ЗМІ, що оповідали про страхітливе положення ВПК України: з них виходило, що практично усі підприємства української оборонки виживають лише за рахунок російських контрактів, половину своєї продукції військова промисловість України і зовсім робить для Росії, причому понад 70 відсотків комплектуючих і сировини вона отримує з Росії. При цьому ніяких ілюзій відносно «європейських» перспектив свого ВПК на Україні не плекає ніхто - в Європі своєї військової промисловості достатньо.

Але така російська турбота до свого конкурента не повинна вводити в оману! Наївно вважати, що Москвою рухає альтруїстична турбота про український ВПК - його життєздатність, прибутковість, підйом, створення робочих місць. Логічною виглядає спроба прибрати до рук добро «конкуруючої фірми», скориставшись кризою влади і економіки в Україні. Це частково підтверджують і виступи самого Рогозіна: хоча він і сказав, що «ми не йдемо зараз на те, щоб брати на себе якісь українські заводи», але визнає, що Об'єднана двигунобудівна корпорація РФ вже «створює єдиний інженерний центр, до якого у вигляді СП приєднується ДП «Івченко-прогрес» і концерн «Антонова», також створюють СП з «Об'єднаною авіабудівною корпорацією».

Але треба зважати на те, що «теорія прямого російського хапка» - банальна і прямолінійна, так само як і версія, що має ходіння серед київських політологів, - що росіяни хочуть прибрати до рук залишки української оборонки, щоб нарешті придушити конкурентів. Розпочнемо з того, що усі дійсно прибуткові проекти давно вже освоєні олігархами самої України - або хтось серйозно вважає, що ахметови, фірташі, порошенки, добкіни і кернеси не з'їли усе це самі, вирішивши по доброті душевній запросити до пирога росіян?! Наприклад, основні промислові активи Кримського півострова контролюються або прямими спонсорами нової київської влади, або людьми, зацікавленими в нормальних з нею стосунках. Так, найбільші підприємства півострова - «Кримський титан» і «Кримський содовий завод» - належать

олігархові Дмитру Фірташу, суднобудівельний завод «Залив» - мільярдерові Костянтину Жеваго. Найбільшим кримським виробником цементу - заводом «Будіндустрія» - володіють структури Давида Жванії. Завод «Кримзалізобетон» належить депутатаві Верховної Ради Андрію Сенченку, «Крименерго» - структурам Ріната Ахметова. Багато підприємств вже зараз майже не платять податки Криму, як, наприклад, один з найбільших заводів «Бром», який ще в 2009 році із-за конфліктів з податковою службою Криму змінив місцеву податкову прописку на дніпропетровську [7].

Додаткові аргументи на користь реальності Форсайт-прогнозу: в 2014-2015 рр. спуск на воду на суднобудівельних верфях танкерів, призначених для транспортування із США скрапленого природного газу; оголошене в 2013 р. призупинення введення в експлуатацію нових газових родовищ на Близькому Сході, передусім в Катарі; початок в 2014-2016 рр. промислового видобутку сланцевого газу на родовищах в Австралії, Європі і Китаї. За оцінкою аналітиків компанії Halliburton, зробленої ними в 2010 р., найбільші запаси сланцевого газу зафіксовані якраз в Північній Америці (у США і Канаді) - 23,8% загальносвітових, - а також в Китаї і деяких інших державах Центральної Азії (21,9%) і в Австралії (16,3%). Значні запаси також виявлені у ряді країн СНД, передусім в Україні - 3,9% [8, с. 294].

На думку президента неурядового Інституту стратегічних оцінок і аналізу (РФ) Олександра Коновалова, серед виробничих потужностей і технологій в Україні привабливі для Росії передусім моторобудівні підприємства в Запоріжжі. «Мотор Сич» - один з кращих у світі заводів по виробництву вертолітних двигунів. Проте очевидний інтерес представляє для РФ і держпідприємство «Івченко-прогрес», яке разом з «Мотор Січчю» володіє авторськими правами на продукцію запорізьких моторобудівників.

Дніпропетровські КБ «Південне» і Південний машинобудівний завод за часів Союзу займалися розробкою і виробництвом міжконтинентальних балістичних ракет РС-20 «Воевода» (по термінології НАТО - SS - 18, Satan). Останнє покоління цих ракет залишається на бойовому чергуванні космічних військ РФ, а їх обслуговуванням і продовженням терміну експлуатації займаються фахівці «Південмашу». «Тільки вони мають документацію і навички для оцінки безпеки їх подальшого використання», - стверджує пан Коновалов [2].

Судноверф в Миколаєві була єдиним підприємством в СРСР, яке могло будувати важкі авіаносні крейсери. Крім того, миколаївське держпідприємство «Зоря-Машпроект» досі поставляє двигуни для російського флоту. У російських компанії залишилося також декілька незавершених проектів з розробки літаків спільно з Авіаційним науково-технічним комплексом (АНТК) ім. О. К. Антонова.

Адресат запиту вищезгадуваної Оксани Дмитрієвої - віце-прем'єр Дмитрій Рогозін - через свій мікроблог в Twitter поки що негативно оцінив ідею обміну підприємств ВПК України на газові борги, назвавши українські заводи «убитими». Хоча ще в грудні минулого (2013) року, відвідавши з ознайомлювальною поїздкою Миколаїв, Дніпропетровськ і Запоріжжя, Дмитро Олегович був налагоджений куди доброзичливіше. У Дніпропетровську, побувавши на «Південмаші», Рогозін назвав це підприємство «унікальним,

з величезним потенціалом». І сказав тоді буквально наступне: «Сьогодні Росія стоїть на порозі великих змін, і у зв'язку з цим ми готові до гнучких кроків в плані нарощування кооперації. Ми готові піти так далеко, як готові піти ви» [3]. Випадково або ні, але цього ж дня Володимир Путін підписав указ про створення російської Об'єднаної ракетно-космічної корпорації. У контексті зондування реакції української влади на можливість скупки росіянами підприємств за газові борги принизливу оцінку, дану Рогозином українському ВПК, слід розглядати як позицію для початку торгу.

Набагато більше значення для оцінки перспектив співпраці між Україною і Росією в стратегічно важливих областях має те, яким способом росіяни хотіли б отримати контроль над активами українського ВПК. Раніше для реалізації тих або інших проєктів сторони створювали спільні підприємства. Піонерами тут стали КБ «Південне» і «Південмаш», що організували разом з російськими і іншими зарубіжними партнерами СП Sea Launch («Морський старт»), ТОВ «Міжнародні космічні послуги» («Наземний старт»), ЗАТ «Міжнародна космічна компанія «Космотрас» (конверсія РС- 20 «Воєвода» в ракету-носій «Дніпро» для виведення на орбіту мирного вантажу). Частка українських підприємств в цих СП складала від 15 до 50%.

Своє СП з російською Об'єднаною авіабудівною корпорацією (ОАК) в 2010 р. організував АНТК ім. Атонова. Передбачалося, що ТОВ «ОАК-Антонов» могло б навіть стати фундаментом для тіснішої співпраці і обміну активами для спільного виробництва літаків сімейства «Ан» в Києві і Воронежі.

ПАО «Мотор Січ» також отримувало від російської Об'єднаної авіабудівної корпорації (ОАК) запрошення обмінятися акціями. Але сторони так і не дійшли згоди. Тепер представники російського політбондунду вже не пропонують українській владі рівноправної співпраці, а хочуть мати 100%-й контроль над українськими підприємствами і повноцінний доступ до їх активів. Така позиція – наочне відображення рівня довіри, що знизився до непристойності, між Україною і Росією. Втім, обговорювати цю пропозицію може тільки легітимний український президент і сформований ним уряд. Підклимові угоди здатні тільки ще більше заплутати і без того донезмоги зіпсовані стосунки між нашими країнами.

Російське РІА «Новини» вже повідомило із посиланням на офіційного представника «Мотор-Січі», що підприємство не отримувало офіційних повідомлень про припинення взаємодії з Росією і двигуни для вертольотів постачаються без збоїв. Він також висловив сподівання, що перебоїв з їх постачанням надалі також не буде, адже вони оформлені саме як агрегати подвійного призначення. Сам же власник «Мотор-Січі» депутат від Партії регіонів В'ячеслав Богуслаєв раніше неодноразово запевняв партнерів і ЗМІ, що співпраця з РФ триватиме, адже це питання доходів України і збереження великої кількості робочих місць. «Хоч би який там уряд у Києві був, він розуміє, що торік ми сплатили до скарбниці мільярд гривень податків», – казав він. Якщо вірити вищому російському керівництву на чолі з президентом Володимиром Путіним, то мало не всю продукцію військового призначення, яку РФ купує, вона може замінити буквально за кілька років, створивши у себе

аналоги. Хоча раніше були підрахунки, що на зосереджених у Росії більш ніж 80% потужностей ВПК колишнього СРСР без кооперації з Україною та іншими державами СНД можна виготовляти лише 17% існуючої номенклатури виробів військового призначення. Риторика російських чиновників звучить приблизно так: «Ми не дуже залежимо від України, складнощі створити може лише...» Але ж це «лише» саме має велике значення [4].

Окрім залежності від авіаційних двигунів, є ще й залежність від газотурбінних двигунів, що їх виготовляє николаївське підприємство «Зоря-Машпроект». Об'єднана суднобудівна корпорація» оснащує ними нові кораблі ближньої та середньої океанської зони, зокрема й ті, що йдуть на експорт. Російські чиновники міркують зараз надто загальними фразами, прагнучи не вдаватися до «непотрібних» аудиторії подробиць. Зрозуміло, що в теорії всі українські компоненти можна замінити на аналоги, які хтось виготовляє. Але якщо ті ж турбіни для кораблів Україна припинить Росії продавати, то домовлятися доведеться з американською компанією GE чи британською Rolls-Royce. Але зараз для таких перемовин час не найкращий, з урахуванням ставлення західного світу до РФ після анексії Криму. Що загрожує зривами програм будівництва кораблів, які й без того виконуються в РФ із затримками. Звичайно, можна зневажливо говорити про те, що міжконтинентальна балістична ракета Р-36М2 «Воєвода» виробництва дніпропетровського «Південмашу» вже застаріла. Нехай навіть, як запевняє російську пресу заступник міністра оборони Росії Юрій Борисов, усі питання щодо обслуговування росіяни «вирішили самі». Але якщо, як він запевняє, «усі секрети цієї ракети відомі», чому ж раніше Міністерство закордонних справ РФ зверталось до українського керівництва за проханням «не поширювати технологій виробництва зброї масового ураження»? Адже тоді воно ґрунтувалося саме на чутках про продаж технологій виробництва міжконтинентальних балістичних ракет. Чи не тому, що йдеться не просто про передачу застарілих технологій, а про співпрацю з конструкторами, які мають значний досвід і можуть пропонувати дедалі новіші конструкторські рішення? Проте в Росії продовжують твердити про те, що припинення співпраці у сфері ОПК вдарить лише по Україні і знищить її оборонпром. Мовляв, оборонна продукція України самій лише Росії і потрібна. Це при тому, що якщо вести мову про український ОПК загалом, то за певною номенклатурою Україна складає сусідці конкуренцію – наприклад, продає на тих самих ринках танки і бронетранспортери. До речі, російські ЗМІ повідомляють про те, що через рішення Ради національної безпеки і оборони України припинено роботу з передачі Україні військової техніки, що залишилася в Криму. Росія все ще не повернула Україні кілька кораблів і суден, два десятки літаків та ін. Проте повернення кораблів, які РФ оцінила як такі, «що можуть бути застосовані в бойових операціях», вона все одно затримувала [4].

ПАО «Харківський тракторний завод» не змогло продовжити ліцензію на виробництво техніки подвійного призначення, про це 22 серпня 2014 р. повідомив генеральний директор підприємства Владислав Губин [9]. За його словами, ліцензія потрібна була для випуску снігоболотоходів на базі багатощельового тягача легкоб-

роньованого, який був визнаний технікою подвійного призначення. Ліцензію повинне було продовжити Міністерство оборони України. "Після того, як було заборонено виробництво техніки подвійного призначення на нашому заводі, ми ще шість місяців утримували це виробництво, виплачуючи працівникам зарплату. Сподівалися, що вийде довести необхідність продовжувати виробництво. Тепер ділянка розформована, близько 200 працівників звільнені. ХТЗ безвозвратно втратив компетенцію у виробництві військової техніки і техніки подвійного призначення, у тому числі і гаубиці "Гвоздика". Відновити виробництво неможливо. Тема закрита", - заявив директор заводу. За даними Губина, кожен місяць підприємство отримувало від продажів снігоболотоходів близько 30 млн грн. "Окрім цього, втрачено замовлення Індії на багатоцільовий тягач легкоброньований (БТЛБ) на 900 млн долл. - це унікальна техніка, вона не має аналогів у світі", - відмітив Губин. За його словами, завод доводив владі, що снігоболотоходи потрібні геологам і нафтовикам для цивільних цілей, і немає чого забороняти їх виробництво. "Ці не військові машини затребувані за рахунок своєї унікальної прохідності і плавучості, вони можуть доставляти вантажі у важкодоступні ділянки. А визнати технікою подвійного призначення можна будь-яку машину. Наприклад, на наш трактор в Африці ставлять базуку, так що трактор теж можна визнати військовою технікою. Але ніякі аргументи прийняті не були", - відмітив Губин.

На відміну від РФ, яка за 20 років нічого нового по вогневій потужності не винайшла, в Україні з'явилася ракета "Комбат" з дальністю поразки - до 5 км. Про це повідомив новий генеральний директор харківського ДП «Завод імені Малышева» Микола Белов, призначений на посаду у кінці серпня 2014 р. Відповідаючи на питання, чи може техніка заводу імені Малышева конкурувати з російською, з тією, проти якої доводиться воювати українським силовикам в АТО він відповів: "Я не великий фахівець в оцінці бойових характеристик машин, використовуваних в АТО на даний момент, але, за інформацією, яка є, українська армія, в основному, укомплектована танками Т-64 і танками Т-64БМ "Булат". Російські, скажімо так, терористи спочатку використали російські танки Т-64, які або були більші за розміром, або вивезені з Криму. У останні дні з'явилася інформація, що заходять танки Т-72. Якщо ми говоримо про старий танк Т-72, то це спрощена версія танка Т-64. Тому що танк Т-72 створювався як простіший в експлуатації і призначався на експорт, тоді як танк Т-64 ніколи не експортувався. В цілому, чи беруть участь в АТО останні зразки танка Т-72, модернізація яких проведена в російській армії, поки невідомо. До того ж, модернізація ця проводилася по комплексу управління вогнем, по двигуну, але особливих переваг, принаймні, по озброєнню, у них немає. Т-64 і Т-72 - у обох калібр знаряддя 125 мм, у обох на озброєнні - ракета...", - повідомив Белов [13]. За його словами, танк "Булат" - це, за технічними характеристиками, аналог танка Т-80. А танк Т-80 - це аналог (за технічними характеристиками) російського танка Т-90. Тому, якщо заходить танк Т-90, то йому треба протиставляти, принаймні, танк "Булат". Крім того, серед мінусів сьогоdnішнього озброєння армії Белов назвав відсутність на озброєнні тепловізорів: "Я знаю, що останні модерни-

зації танків Т-72, і танк Т-90, оснащені тепловізором. А його наявність - дуже важлива в сучасному нічному бою. Але виникає питання: а чи була хоч одна танкова битва? Ні. Основна війна ведеться піхотою проти танків, артилерією і реактивною артилерією. Танки виконують допоміжні функції» [13]. Проте, за його словами, на нових "Оплотах" розташовані два незалежних тепловізора: один у командира, один у навідника. На танку Т-90 останніх модифікацій тепловізор стоїть тільки у навідника, а командир може користуватися ним тільки в режимі дубля. "По вогневій потужності танків Росія нічого нового за 20 років не винайшла. А у нас все-таки ракета "Комбат" з'явилася виробництва київського КБ "Промінь". Дальність поразки - до 5 км. І зараз КБ "Промінь" завантажено замовленнями під наші танки "Булат", які можуть стріляти ракетою "Комбат", - резюмував Белов. Стосовно того, коли ж завод планує відновити виробництво танків «Оплот» для Міноборони України за підписаним у 2009 році контрактом? - «Нині у нас є 2 контракти на постачання 10 танків «Оплот» і на модернізацію танків Т-64 до виду «Булат». При цьому контракт на «Оплот», до теперішнього часу, був на другому плані. Зараз нам, в першу чергу, ставлять завдання виконати контракт на постачання «Оплотів» для Таїланду. Відповідно, наступний рік у нас робитимуться «Оплоти» для Таїланду. З Міністерством оборони, в найближчому майбутньому, обов'язково відновимо взаємовідносини, і в 2015-16 роках обов'язково передамо «Оплоти» Міністерству оборони України» [13].

«Російські війська продовжують вивозити устаткування військових заводів на Донбасі. Зокрема, з Луганська вивозиться устаткування заводу «Електронмашбуд». Терористи разом з російськими військовими продовжують завантажувати і вивозити з Луганської і Донецької областей високоточне устаткування військових заводів. Про це на брифінгу повідомив спікер інформаційного центру РНБО Андрій Лисенко, відмічає «Цензор.НЕМАС» з посиланням на УНІАН. За його словами, зокрема, з Луганська вивозиться устаткування заводу «Електронмашбуд», з Краснодону - устаткування заводу «Юність», з Донецька - устаткування заводу «Точмаш»» [11].

«Луганський машинобудівний завод переносить своє виробництво в Чувашію, Російській Федерації. У статті вказано, що "Цехи потрапили під обстріл, і верстати довелося вивозити під кулями", - говорить в сьогodнішньому матеріалі "Вести.ру", відмічає "Цензор.нет." Відзначається, що "компанія з Луганська 12 років працювала в основному на російський ринок, тому і евакуюватися разом з колективом і устаткуванням власники бізнесу вирішили в Росію". Власники бізнесу нібито ще в Луганську обіцяли колективу, що в Росії у них буде і зарплата, і житло. "Усі документи на реєстрацію нової компанії вже оформляються. Ось тільки над торговою маркою тут все ще думають. З одного боку, бізнесменам хочеться зберегти історичну назву "Луганський машинобудівник-43", з іншої - згадати і Чебоксари як місце другого народження їх підприємства", - вказує автор статті» [10].

«Ми проїхали по Ростовській області, відвідали шість підприємств, але там дуже багато біженців. Тоді вирішено було їхати в центр Росії, в глибинку, тим більше, тут були знайомі», - розповідає технічний консультант евакуйованого підприємства М. Друзьєв.

"Ми чекали, що менше людей поїдуть, а поїхав увесь основний склад, і нікого умовляти не довелося", – говорить виконавчий директор підприємства М. Друзьєв. 23 луганські сім'ї опинилися в Чувашії майже місяць тому. За цей час керівники підприємства встигли не лише зняти для них квартири, але і купити невеликий склад в п'яти кілометрах від Чебоксар. Колишні хазяї зараз вивозять звідси металобрухт, а нові вже відремонтували дах, почали ламати стіни, заливати полу і монтувати устаткування. Правда, половина верстатів застрягла на митному складі в російському Донецьку. "Якби була можливість витягнути звідти наше устаткування, ми б зараз запустилися повним ходом, додаткове б виробництво відкрили, організували б ще 50 робочих місць, набрали б місцевих людей", – говорить М. Друзьєв. Під кабінет директора пристосували колишню підсобку. Тут доки тільки два столи, та зате вже висить знаменита цитата Генрі Форда про те, що якщо забрати у нього усі фабрики, але залишити його людей, то нові заводи не баряться з'явитися і будуть кращі за колишніх. З таким колективом, упевнений Микита, компанія швидко завоює ринок. Повертається цим людям нікуди, тому з українським громадянством вони вирішили попрощатися і отримати російські паспорти.

ЗАТ "Луганський машинобудівний завод ім. О. Я. Пархоменка" – одне з найбільших в Україні підприємств, що випускають гірничо-збагачувальне устаткування. Завод оснащений сучасним устаткуванням, що дає можливість випускати високоякісну продукцію. Основна номенклатура заводу – грохота, відсадочні машини, сепаратори важкосередовищні, електромагнітні, магнітні, центрифуги, елеватори, конвеєри, залізвідділювачі, редуктори і багато що інше. Завод має індивідуальний і дрібносерійний напрям виробництва з номенклатурою, що постійно поповнюється, і виготовляє близько 70 найменувань устаткування. Споживачі продукції – багато галузей промисловості: вугільна, чорна і кольорова металургія, коксохімічна, енергетична, будівельна, целюльно-бумажна і сільське господарство. Окрім країн СНД продукція експортується більш ніж в 30 країн світу (Болгарія, Куба, Монголія, В'єтнам, Югославія, Єгипет, Іран, Алжир, КНР, Йемен, Ефіопія, Туреччина та ін.)» [12].

Відмітимо, що, як повідомлялося раніше, Росія разом з 184 вантажівками "гуманітарного конвою" вивезла з території України військове устаткування з українських заводів. За словами спікера РНБО, Андрія Лисенка, у вантажні автомобілі, які зайшли на територію під виглядом гуманітарного конвою, росіяни завантажили устаткування виробничого об'єднання "Топаз", яке робить сучасні станції радіолокацій типу "Кольчуга" і устаткування Луганського заводу, де робляться патрони для стрілецької зброї.

Список використаних джерел

1. Воронов В. Один из ключей к пониманию мотивов Путина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://lb.ua/news/2014/03/19/259940_klyuchey_ponimaniyu_motivov.html.
2. Дмитренко Я. Прощай, оружие? / Я. Дмитренко // Газета 2000. – 2014. – 23 мая. – В1, В5.
3. Россия готова пойти далеко, а Украина? // Газета «2000». – 2013. – 4 декабря.
4. Муравський А. Блеф Рогозіна / А. Муравський // День. – 2014. – 19 червня.
5. Буткевич Б. Ракетна реінкарнація. Чи потрібно Україні повертати ядерний статус / Б. Буткевич, А. Жалко-Титаренко // Тиждень. – 2014. – 10 квітня. – С. 10-11.
6. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://censor.net.ua/n281046>.
7. Дятликович В. Львов не кормить, шахтеров тоже. Межрегиональные мифы украинской экономики / В. Дятликович // Репортер. – 2014. – №9. – С. 36-39.
8. Кричевский Н. Экономика во лжи. Прошлое, настоящее и будущее российской экономики / Н. Кричевский. – М.: Эксмо, 2014. – 320 с.
9. ПАО "Харьковский тракторный завод" не смогло продлить лицензию на производство техники двойного назначения // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://censor.net.ua/news/299500/minoborony_ne_vydalo_litsenziju_i_unichtojilo_proizvodstvo_tyagacheyi_i_gaubits_na_harkovskom_tankovom.
10. Луганский машиностроительный завод вместе с коллективом "переселили" в Чувашию, – СМІ // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://censor.net.ua/news/299828/luganskiy_mashinostroitelnyy_zavod_vmeste_s_kollektivom_pereselili_v_chuvashiyu_smi.
11. Российские войска не прекращают вывозить оборудование с украинских военных предприятий, – СНБО // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://censor.net.ua/news/299688/rossiyiskie_voyiska_ne_prekraschayut_vyvozit_oborudovanie_s_ukrainskih_voennyh_predpriyatiy_snbo/sortby/tree/order/desc/page/1#comments
12. Телеканал «Вести» подтвердил, что Россия ворует оборудование украинских заводов // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://uainfo.org/blognews/382322-telekanal-vesti-podtverdil-cto-rossiya-voruuet-oborudovanie-ukrainskih-zavodov.html>
13. Украинские танки "Булат" превосходят по огневой мощи самый современный российский танк Т-90. У них за 20 лет ни одной модернизации, – гендиректор завода им. Малышева // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://censor.net.ua/news/302143/ukrainskie_tanki_bulat_prevoshodyat_po_ognevoyi_moschi_samyi_sovremennyi_rossiyiskiy_tank_t90_u_nih.